

ційні процеси, і матеріальну — продукт, коли об'єктом виробництва є інформація на матеріальних носіях, або накопичені у фондах первинні джерела інформації. Матеріальні інформаційні продукти, в свою чергу, поділяються на документні, коли споживачу адресуються первинні або вторинні документи, і речові, коли в якості об'єкту послуги виступають зразки нових продуктів і технологій (демонстрація нових виробів, фотографій, стендів тощо).

Література

1. Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року № 2657-ХІІ: Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. — www.nbuv.gov.ua
2. *Вовканич С.* Соціогуманістичний контекст наукомісткої економіки інноваційного суспільства // Економіка України. — 2005. — № 3. — С. 42—47.
3. *Уэбстер Фрэнк*, Теории информационно общества / Фрэнк Уэбстер; Пер. с англ. М.В. Арапова, Н.В. Малыхиной; Под. ред. Е.Л. Вартаковой. — М.: Аспект Пресс, 2004. — 400 с.
4. Социально-экономические проблемы информационного общества / Под ред. д.э.н., проф. Л.Г. Мельника. — Сумы: ИТД «Университетская книга», 2005. — 430 с.
5. Информационные технологии в экономике. Под. редакцией д.э.н., профессора Ю.Ф. Симионова. Серия «Высшее образование». — Ростов н/Д: «Феникс», 2003. — 352 с.
6. *Шеннон К.* Современные достижения теории святы // Информационное общество. — М.: ООО «Издательство И74 АСТ». — 2004. — С. 25—27
7. Global Competitiveness Report <http://www.gcr.weforum.org/>
8. *Блюменау Д.І.* Информация и информационный сервис. — Л.: Наука, 1989. — 192 с.

Статтю подано до редакції 10.08.11 р.

УДК 330.101.5

К.М. Матусевич, канд. екон. наук., старш. викладач,
Рівненський державний гуманітарний університет

ЛОГИКО-МЕТОДОЛОГИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНОГО СПОСОБУ ВИРОБНИЦТВА В УМОВАХ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

АНОТАЦІЯ. В умовах інноваційної економіки відбувається перехід від матеріальноцентричної до людиноцентричної моделі економічного відтворення. У статті здійснюється спроба обґрунтувати, що з еволюційної точки зору сучасним етапом розвитку постіндустріального суспільства є інноваційний технологічний спосіб виробництва.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: постіндустріальне суспільство, інформаційне суспільство, людиноцентричне відтворення, інноваційний спосіб виробництва.

АННОТАЦИЯ. В условиях инновационной экономики происходит переход от материальноцентрической к человекоцентрической модели экономического воспроизводства. В статье осуществляется попытка обосновать, что с эволюционной точки зрения современным этапом развития постиндустриального общества является инновационный технологический способ производства.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: постиндустриальное общество, информационное общество, человекоцентрическое воспроизводство, инновационный способ производства.

ANNOTATION. In conditions of innovation economy a transition from material-centric to human-centric model of economic reproduction takes place. The article is an attempt to substantiate that from an evolutionary viewpoint an innovative technological method of production is the current stage of post-industrial society development.

KEYWORDS: postindustrial society, information society, human-centric reproduction, innovative method of production.

Постановка проблеми. Розвиток науково-технологічного прогресу спричинив істотні зміни у наукових поглядах на розвиток людської цивілізації. Як відзначає академік А.А. Чухно, «Розвиток цього напрямку економічної теорії привів до утворення цивілізаційного підходу як основного принципу методології сучасного суспільства... Розвиток продуктивних сил, технологічної організації виробництва, на які спирається цивілізаційний світоглядний підхід, є набагато надійнішим і обґрунтованішим критерієм суспільно-економічного прогресу» [1, с. 15].

Аналіз останніх досліджень багатьох авторів, як українських, так і зарубіжних, вказує на те, що в економічній літературі визначились три еволюційно-послідовні типи технологій: доіндустріальна (аграрна), індустріальна (машинна), постіндустріальна (інноваційна, інформаційна, технотронна тощо). Відповідно до них названі загальновідомі технологічні способи виробництва.

Метою статті є обґрунтування, що з позиції еволюційної парадигми сучасним етапом розвитку постіндустріального суспільства є інноваційний технологічний спосіб виробництва.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на велику кількість визначень постіндустріального суспільства, можна відзначити, що за власною етимологією словосполучення «постіндустріальне суспільство» слід розуміти як суспільство, що розвива-

ється після індустріального суспільства, економічне відтворення якого будувалося на використанні машинних технологій. Отже, саме назва «постіндустріальна стадія» за своєю суттю не має якісної характеристики технологічного способу виробництва, тобто не містить визначеності його виробничо-технологічної організації, яка приходить після панування машин. Таким чином, під назвою «постіндустріального суспільства» слід вважати не технологічний спосіб виробництва, а невизначений за терміном часу період розвитку цивілізації, який приходить на зміну типу праці, що здійснюється на основі використання машин.

Мабуть, з цієї причини всесвітньо відомі автори (Бел, Кан, Бжезинський, Тофлер та інші) пропонували різні організаційно-технологічні парадигми, що мали лягти в основу визначеності нової — постіндустріальної фази розвитку людської цивілізації. Наприклад, цікавою, досить ґрунтовною, але не дуже поширеною і вживаною є думка З. Бжезинського про електронну стадію розвитку суспільства, процес праці в умовах якої базується на впровадженні автоматизації виробництва за допомогою використання досягнень електроніки, робототехніки і комп'ютерних технологій. З огляду еволюції організаційно-технологічних відносин, цю цивілізаційну стадію можна дійсно вважати наступним після індустріального суспільства технологічним способом виробництва, який реально розвивається у межах постіндустріального суспільства.

За останнє десятиліття у вітчизняній та зарубіжній економічній літературі з'явилося дуже багато публікацій, які присвячені дослідженню прискорення інноваційних процесів у світовій економіці і, особливо, в економіці постіндустріального типу, що відбувається на базі сучасної інформаційної революції. З цього приводу швидко розповсюдилася ідея про розвиток інформаційного способу виробництва, або просто інформаційного суспільства, яке ототожнюється із постіндустріальною стадією цивілізаційного розвитку [2, 3, с. 59].

На наш погляд, така позиція є досить привабливою, але інформація не може складати і поєднувати сутність, форму, спосіб і основу механізму дії технолого-економічних відносин. Поняття «інформація» — практично необмежене. Всесвітньо визнані корифеї з цього питання вказують на те, що весь макро- і мікроскосмос, простір, час, саме життя — є інформація [4, с.36].

Вчені-кібернетики вважають, що по своїй суті інформація є досить абстрактною і поки що незрозумілою за якісною визначеністю субстанція, яка є основною причиною виникнення законів (порядку) руху і розвитку матерії, її систем, тобто всього того, що існує. Видат-

ний кібернетик В.М. Глушков писав: «Інформація існує настільки, наскільки існують самі матеріальні тіла і, отже, створені ними неоднорідності» [5, с. 53]. Також український вчений Ю. Онопрієнко влучно відзначає, що інформація — це універсальна властивість структурованої матерії та її похідних, чинник, що визначає появу, стійке існування і перетворення всіх типів природних та соціальних систем. Інформацію не слід ототожнювати із самими матеріальними системами, вона «безтілесна», але сама вона є основою всього організованого суцього [6, с. 43]. Отже, кожна економічна система є упредмеченою інформацією. З огляду на сказане, сама назва «інформаційний спосіб виробництва» (інформаційне суспільство) виражає таку ж за сутністю невизначену понятійно-сміслову екстравагантність, як, наприклад, словосполучення «гравітаційне суспільство» чи «корпускулярний спосіб виробництва».

Дійсно, розповсюдження інформації та розвиток інформаційно-насичених технологій спричиняє якісні революційні перетворення як в економічному базисі, так і в житті суспільства в цілому. Якщо, образно кажучи, гроші — це кров економіки, то інформація — це її нервова система. Але не зважаючи на захоплюючий вигляд розвитку інформаційно-насичених процесів і зв'язків в економіці та суспільстві, спокуса розповсюджувати їх до рівня формоутворюючого елемента новітнього технолого-економічного способу виробництва є вельми привабливою, але методологічно сумнівною.

Отже, визначальна важливість інформації та споріднених з нею в економічному розвитку сучасного суспільства технологій, дає всі підстави говорити про «інформаційну економіку», про «інформаційний економічний ресурс», але ні в якому разі як про «інформаційний спосіб виробництва».

Думка багатьох дослідників збігається у тому, що розвиток економік провідних країн світу спричиняється дією інноваційного механізму, який набув провідного, локомотивного ефекту серед чинників економічного зростання. Особливість якісної визначеності економічного розвитку провідних країн полягає в тому, що економіка цих країн стала більш інтелектуальною і менш матеріальною. Світова практика економічного розвитку доводить, що 7 провідних країн світу забезпечують біля 90 % високотехнологічного виробництва і контролюють 87 % із 3,9 млн. патентів, що зареєстровані у світі [7, с. 20]. Сьогодні інтелектуальна інноваційна складова економіки забезпечує у цих країнах динамічний розвиток, високу якість життя населення.

Економіці постіндустріального типу властивий інноваційний розвиток. Він забезпечується виробництвом і використанням

знань. Багато вчених, досліджуючи глибинні якісні властивості економіки постіндустріального типу, виокремлюють значення виробництва і використання знань в цивілізаційному розвитку [8, с. 277]. Підкреслюючи сутнісну рису розвитку такої економіки, вони характеризують її як «економіку знань» і визначають як таку, «що створює (у вигляді високотехнологічної продукції, висококваліфікованих послуг, наукової продукції), поширює і використовує для забезпечення свого зростання і підвищення конкурентоспроможності» [9, с. 4]. Отже, найпрогресивнішим напрямком соціально-економічного розвитку суспільства, його провідним стержнем є інноваційний розвиток, а засобом здійснення — знання. Такий економічний та соціальний рух поєднує інновації новітніх технологічних укладів. Він відкриває нові можливості для інтенсивного та нетрадиційного екстенсивного розвитку економіки, вносить позитивні збудження в економічну рівновагу. Й. Шумпетр вважав, що саме інновація супроводжується творчим руйнуванням економічної системи, що склалася, зумовлюючи її перехід від одного стану рівноваги до іншого [10, с. 18].

До цього можна додати, що саме інновації є головною рисою, що визначає сутність новітніх явищ у відтворювальних процесах економіки постіндустріального типу. З огляду на це, як стверджує А.М. Колот, у ХХІ столітті не природні багатства, не територія, а високі технології, знання, інтелект будуть основою економіки, джерелом добробуту і якості життя [9, с. 5]. Отже, головною якісною ознакою і складовою частиною сучасної розвиненої економіки є інноваційна компонента, яка набула визначального значення в об'єднанні і спрямуванні розвитку усіх технологічних укладів та соціальних, економічних інститутів новітнього суспільства. Це дає підставу вважати, що з огляду дотримання принципу системності у поглядах на економічний розвиток, що склався в науці, найбільш коректною назвою організаційно-технологічного утворення, що приходить на зміну індустріальному суспільству, є інноваційний технологічний спосіб виробництва.

Інформаційна революція, поширення використання інформації в усіх сферах суспільного життя є засобом остаточного усунення суперечностей між людиною творцем і людиною виконавцем, між людиною особистістю і людиною асоційованою у колективи, спільноти. Поступово відбувається докорінна зміна мети суспільного виробництва від відтворення речей матеріальних, утилітарно-духовних, стратифіковано-соціальних умов існування людини як фактора виробництва, до відтворення самої людини як мети (а не як засобу) економічного відтворення. В цій підсистемі людина

є вже не тільки провідною продуктивною силою економічного процесу, але й метою суспільного відтворення. Тому, на макро-економічному рівні це явище представлено розвитком та поєднанням трьох потужних сфер — матеріального, духовного і соціального виробництва в цілісну макроекономічну систему з новими ціннісними домінантами.

Отже, економічно розвинені країни знаходяться на шляху переходу до нових якісних і кількісних характеристик економічного відтворення. Якісна сутність цього транзиту полягає у формуванні соціально і гуманітарно-орієнтованої економіки. Відбувається перехід до принципово нового — людиноцентричного типу соціально-економічного розвитку. За своєю суттю це явище є сукупністю процесів глибокої перебудови, яка полягає у переміщенні людини у центр відтворювального процесу [11, с. 33]. Це дає підставу думати, що поряд із утилітарно-капіталістичною моделлю відтворення формується потужна людиноцентрична модель. Суперечність між ними складає основну суперечність існуючої системи економічного відтворення та її підсистем на сучасному етапі розвитку економіки постіндустріального типу. До славнозвісного ствердження К. Маркса про те, що економічні епохи відрізняються тим, як виробляється, можна додати що економічні епохи відрізняються ще і тим, для чого виробляється, тобто тим, що є головною метою відтворення. На зміну матеріальноцентричній макроекономічній системі економічного відтворення з усіма утилітарно-спрямованими критеріями і вимірами її ефективності просувається нова — людиноцентрична модель економічного відтворення, яка потребує принципово нових критеріїв оцінки економічної діяльності і нових макроекономічних і мікроекономічних показників.

С. Булгаков звертав увагу на те, що будь-яка наука спрощує дійсність, ставлячи на місце конкретності схематичні поняття [12, с. 200]. З огляду на це, треба усвідомлювати, що запропонована система еволюційних моделей відтворення є, як будь-які інші моделі, спрощеним уявленням на тлумачення явищ господарського і соціального життя. Це особливо відноситься до окремих одиничних явищ, пов'язаних із індивідуальністю, але тільки завдяки спрощенню за допомогою схематизму можна виокремити акти руху економічних та соціальних сукупностей, їх приховані спільні риси та властивості.

Висновки. Дослідження людиноцентричної моделі економічного відтворення в системі розвитку інституціональних систем і підсистем постіндустріального суспільства звертає увагу до необхідності пізнання нових домінант, що пов'язані із розвитком сек-

тору інтелектуально-духовного виробництва. Якісні характеристики розвитку інноваційного технологічного способу виробництва пов'язані із розвитком знань, їх нагромадженням та втіленням в інтелектуальних продуктах економічного та соціального призначення. Отже, з огляду цивілізаційного розвитку, сучасний етап еволюції постіндустріального суспільства можна трактувати як інноваційний технологічний спосіб виробництва. Тут йдеться не тільки про інтелектуалізацію та інформатизацію праці та життя, підвищення інтелектуальних здібностей людини, але передусім про інноваційний розвиток усього економічного базису шляхом впровадження НДДКР, ноу-хау, інформаційних технологій, інших продуктів інтелектуальної діяльності суспільства.

Література

1. Чухно А. А. Науково-технологічний розвиток як об'єкт дослідження еволюційної економічної теорії / А. А. Чухно // Економіка України. — 2008. — № 1. — С. 12—22.
2. Иноземцев В. А. Информационное общество: возрождение понятия / В. А. Иноземцев // Вопр. философии. — 2007. — № 10. — С. 182—187.
3. Апатова Н. Методологічні основи дослідження інформаційної економіки / Н. Апатова // Економіка України. — 2005. — № 7. — С. 58—64.
4. Глушков В. М. Мышление и кибернетика / В. М. Глушков // Вопр. философии. — 1963. — № 1. — С. 36—48.
5. Глушков В. М. О кибернетике как науке / В. М. Глушков // Кибернетика, мышление, жизнь. — М. : Наука, 1964. — С. 53—61.
6. Онопрієнко Ю. Наука у ХХІ столітті: проблеми і перспективи // Вісник НАН України. — 2007. — № 11. — С. 31—57.
7. Тарушкин В. И. Интеллектуальный потенциал России / В. И. Тарушкин // Стандарты и качество. — 2005. — № 1. — С. 20—26.
8. Сивухин С. А. Интеллектуальный капитал как основной фактор развития современной организации / С. А. Сивухин // Эконом. науки. — 2008. — № 1. — С. 277—280.
9. Колот А. М. Інноваційна праця та інтелектуальний капітал у системі факторів формування економічних знань / А. М. Колот // Економічна теорія. — 2007. — № 2. — С. 3—13.
10. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития: исследования предпринимательской прибыли, капитала, кредита и цикла конъюнктуры / Й. А. Шумпетер. — М. : Прогресс, 1995. — 445 с.
11. Проблема ефективності в ХХІ веке: економіка США / отв. ред. В. И. Марцинкевич. — М. : Наука, 2006. — 391 с.
12. Булгаков С. Розмисли. Творча спадщина у контексті ХХІ століття / С. Булгаков ; за ред. В. Д. Базилевича. — К. : Знання, 2006. — 903 с.

Статтю подано до редакції 16.07.11 р.